

BIBLIOTECA ȘCOLARULUI

G.CĂLINESCU

Ion Creangă

VIAȚA ȘI OPERA

LITERA

biblioteca școlarului

George
CĂLINESCU

VIAŢA ŞI OPERA LUI ION CREANGĂ

Litera
INTERNAŢIONAL
BUCUREŞTI — CHIŞINĂU

APRECIERI

Dintre cititorii lui G. Călinescu desigur că nu voi fi fost singurul şocat de această mărturisire pe care o face în prefaţa *Istoriei literaturii române*: „Nu pentru satisfacţii de critic şi istoric literar am întreprins această operă. Cei care cunosc mai de aproape activitatea noastră ştiu că critica (deşi pentru unii mai notorie) ne este o preocupare secundară la care am fi renunţat dacă ar fi îngăduit condiţiile actuale“. Şi după ce deplânge, la noi, absenţa unei „conştiinţe de tradiţie“ — de tradiţie critică, după cum se înţelege — G. Călinescu afirmă că, pentru a nu fi desfăşurat „eforturi literare în gol“, a socotit necesar întâi de toate să se „documenteze“, cu alte cuvinte să investigheze critic în urmă şi în jur, în epoci mai vechi sau mai apropiate, ca şi în contemporaneitatea literară imediată. „O asemenea conştiinţă de tradiţie n-am găsit-o când am început a scrie. Şi atunci am hotărât să ne documentăm pentru noi. Natura studiilor universitare şi lucrările istorice făcute la Roma ne-au dat familiarizarea cu epoca veche, câţiva ani de critică de jurnal ne-au dat prilejul unui contact deplin cu literatura actuală. Pentru epoca mijlocie „a clasicilor am ales doi scriitori, pe care i-am studiat monografic (Eminescu şi Creangă“.[...]

La apariţie, în 1932, *Viaţa lui Mihai Eminescu* a fost întâmpinată neunitar, cu iritare şi mari proteste în mediile înrobite mentalităţilor pios-culturale şi cu adeziune imediată de exponenţii criticii calificate. Unii au văzut în ea un sacrilegiu, ceilalţi o izbândă extraordinară a spiritului critic, un eveniment al literaturii române.

Situaţia s-a repetat în 1941, la apariţia *Istoriei*, amplificată în proporţii datorită momentului, dar cu acelaşi înţeles: viziunile autentic înnoitoare produc şocuri, despart apele de uscat, radicalizează poziţii, sunt supuse la atacuri, care nu o dată trec mariginile literaturii strict.

Violenţa respingerii noului naşte însă reflexul de solidarizare al conştiinţelor avizate, cum s-a întâmplat şi în cazul primei cărţi a lui G. Călinescu. Ibrăileanu [...] că este „monumentul cel mai impunător ce i s-a ridicat până

azi lui Eminescu“. Paul Zarifopol, estetul dezgustat de genul „mitocănos“ al biografiei romanţate, vedea prin contrast în biografia critică a lui G. Călinescu „una din cele mai reuşite cărţi româneşti“, în care „istorisirea e minunat de vie şi minunat de prudentă“. Pompiliu Constantinescu găsise în carte „un Eminescu viu şi mai ales umanizat“.

În jumătate de secol, desigur că impresia puternică de noutate produsă la apariţie s-a mai tocit, cartea impunându-se între timp conştiinţei largi, chiar şi a celor spirite care la ivirea ei ar fi respins-o, dar care azi, prin acelaşi mecanism de gândire anchilozant, profund conformist, nu pot concepe cu nici un chip altă optică asupra vieţii lui Eminescu decât cea călinesciană. O cultură nu poate îngheţa însă la un anume ceas, fie el dintre cele mai fericite ale evoluţiei sale istorice, cum era acela când apărea *Viaţa lui Mihai Eminescu*. Ea descoperă noi forme de afirmare, prin opunere creatoare la cele vechi, proces natural, care nu implică anularea trecutului, ci încorporarea lui, proces organic din care vor răsări alte şi alte valori.

Din astfel de opuneri creatoare, vor ieşi noi „vieţi“ ale poetului naţional, parţial sau în totul polemice cu aceea a lui G. Călinescu, raportarea într-un fel sau altul la acest reper neputând fi evitată. George Munteanu a scris o astfel de *Viaţă* ca prim capitol, vast, al unei ambiţioase lucrări de aspect monumental dedicate lui Eminescu. În câteva puncte noul exeget este explicit polemic cu G. Călinescu, iar în altele fără trimitere deschisă. Respinge de pildă „mult răspândita opinie că Eminescu trăia ţărăneşte“ şi, în general, teza călinesciană a gustului pentru elementaritate al poetului, prin care este explicată prietenia neumbrită cu Creangă. Argumentele sale nu cad alături, deşi George Munteanu uneori riscă să fie neconvingător tocmai prin exces de delimitare. Prea mare mi s-a părut de pildă insistenţa pe semnificaţiile primei iubiri eminesciene, petrecute la Ipoteşti, care i-ar fi consumat poetului toate resursele de a trăi afectiv. „Nimic substanţial“ mai târziu în acest plan, consideră George Munteanu, şi evident exagerează. Mai e de observat în această impunătoare tentativă de a privi altfel pe Eminescu şi lumea lui o anume suficienţă în a judeca „suficienţa“ lui Maiorescu.

Pe acelaşi aliniament al contestării tezei despre setea de elementaritate eminesciană („predispoziţia pentru elementar“) se situează şi I. Negoiţescu într-un studiu care dilată obiecţia până la respingerea globală a lucrării (în volumul *Alte însemnări critice*). „Biografia atât de descărnată spiritual şi în fond destul

de anostă, în contradicţie cu talentul evocator al autorului", scrie Negoiţescu. Mie mi-a fost cu neputinţă să nimeresc acel unghi de receptare în care criticul s-a plasat pentru a putea vorbi de anostitate şi de inexprimarea talentului de evocator în *Viaţa lui Mihai Eminescu,* tocmai în această scriere critică unde el se manifestă prodigios ca şi în *Viaţa lui Ion Creangă*, sau în *Istorie*. Dar raportat la intenţiile lui G. Călinescu, la „programul" său din această carte, reproşul oricum cade în gol fiindcă el a explicat în *Istorie* ce urmăreşte într-o biogriafie critică: „biograful nu trebuie să facă nici o sforţare de a colora, ci numai să destăinuie simplu etapele unei vieţi [...] în biografie adevărul ajunge" etc.

Iar dacă e ceva de pus azi în discuţie pornind de la această scriere a lui G. Călinescu este destinul genului ca atare. Va rezista oare biografia critică de tip călinescian sub asediul tot mai constrângător al noilor curente, care pun atâta accent pe autonomizarea textului literar, alungând mereu mai departe de sfera interesului critic pe autor, adică pe eroul potenţial de biografie? Într-un pasionant studiu, în care urmăreşte sub toate înfăţişările cariera aventuroasă, în secolul nostru, a relaţiei autor-operă, Eugen Simion dă autorului şansa de a reveni în atenţie, deci şi criticii biografice. Dar se poate şti limpede ce le rezervă viitorul?

Independent însă de ce va fi mâine, această carte a lui G. Călinescu astăzi *există*, iar viziunea ei a fost adânc asimilată de conştiinţa literară românească a ultimei jumătăţi de veac. În paginile ei, siluetele de abur ale marilor oameni din epoca *Junimii* au prins iarăşi corporalitate, s-au întrupat în apariţii de o extraordinară concreteţe şi forţă a trăirii. Contemporanii imediaţi ai clasicilor, cei care au fost cu ei laolaltă, care au respirat cu ei acelaşi aer nu ni i-au putut restitui, în altfel preţioasele lor mărturii *directe*, atât de credibili, de concreţi, de apropiaţi cum a făcut-o marele critic de mai târziu, folosindu-le depoziţia.

Bineînţeles ca avem de-a face cu *reprezentările lui G. Călinescu* despre Eminescu, Maiorescu, Creangă, Slavici, cu proiecţiile, cu personajele sale, care nu interzic însă pe ale altora. Dar până vor veni altele, ale altor critici să le concureze, acestea ale lui G. Călinescu s-au impus conştiinţei româneşti cu cea mai mare energie. Prin ele mai ales clasicii noştri sunt vii. Prin ele îi vedem şi *auzim*. Cel puţin deocamdată.

Gabriel DIMISIANU, *Prefaţă*, în vol. G. Călinescu, *Viaţa lui Mihai Eminescu. Ion Creangă (Viaţa şi opera)*, Editura Literatura artistică, Chişinău, 1989, p. 5, 15—17.

Scriitor manifestat excepţional în toate genurile şi speciile literare, în poezie, proză şi teatru, G. Călinescu este întâi de toate critic. Venind din domeniul cercetărilor istorice, nu e de mirare că şi-a început cariera literară cu o biografie, o naraţiune despre *Viaţa lui Mihai Eminescu.* S-a reproşat de la început caracterul de romanţare al biografiei, însă eposul criticului, cadenţat în 16 cânturi, era la tot pasul sprijinit pe document şi, pentru portretul moral al destinului exemplar, pe documentul esenţial al operei eminesciene, edite şi inedite. Cartea a obţinut dintr-o dată aprobarea unui specialist în materie, a lui G. Ibrăileanu. După un preludiu asupra strămoşilor şi familiei, între un act de naştere şi un act de moarte transcrise după registrele stării civile, G. Călinescu învie sub ochii noştri, cu o adevărată magie a cuvântului, corporal şi spiritual, pe cel care, intrat în zona de sus a constelaţiei sale, părea cu neputinţă de readus pe pământ. Trăim alături de sclipitorul Hyperion în epoca şi la vârstele lui, în aerul peisajelor rustice şi citadine pe care le-a străbătut, în mediul său intim şi social, în bucuriile, suferinţele şi căderile lui. Existenţa eroului se prelungeşte în conştiinţa noastră cu tendinţa de a deveni o permanenţă. Critic dotat cu o rară putere de pătrundere a virtuţii geniale, G. Călinescu se releva încă de pe acum un observator al condiţiei umane asemenea celor mai mari romancieri. Viaţa lui Eminescu nu născoceşte nimic, dar nu rămâne nici goală cronologie, simplă înşirare de date. Autorul nu are mistica documentului pe care îl acceptă sau respinge în urma unui examen multilateral. Cititorul rămâne uluit de câte lucruri ştie să scoată biograful din-tr-o mărturie adesea neînsemnată, superficială. Acolo unde altcineva ar reproduce pur şi simplu mărturia, G. Călinescu adaugă consideraţii surprinzătoare, făcând portretul autorului relaţiei, apreciindu-i mijloacele literare, completându-i spusele, expunând totul cu cuvintele sale. Rezultatul e că în locul unui mozaic de pagini de diferite stiluri avem o expunere personală unică, întocmai ca într-o carte compusă liber. Numai Eminescu ca erou principal, are din când în când cuvântul pentru a înfăţişa în versuri un episod, a exprima idei şi sentimente, adresându-ni-se direct.[...]

Noua versiune în numai două volume a monografiei *Opera lui Mihai Eminescu,* încredinţată tiparului în 1946, dar apărută postum, are o altă suită a capitolelor: Descrierea operei, Cultura, Eminescu în timp şi spaţiu (l), Filozofia teoretică, Filozofia practică, Teme romantice (capitol nou), Cadrul psihic, Cadrul fizic, Tehnica interioară (capitol nou), Tehnica exterioară (II). Cele

două capitole noi nu conţin în întregime lucruri noi, au însă avantajul de a subsuma datele vechi unor categorii, de a identifica temele romantice ale lui Eminescu (facere şi desfacere, luna, lumile siderale, muzica sferelor, cristalul, regnul vegetal, statuile, mortul frumos, viul cadaveric, dublul, magnetismul, nebunia, geniul, femeia titanică, omul veşnic, speranţa, iubirea liberă), ori de a sublinia structurile specific eminesciene, aşa-numita tehnică interioară, insuficient vizibilă în vechile analize din volumul al cincilea (aici ne întâmpină: giganticul, macabrul şi paradisiacul, natura minimă, somnolenţa, o nouă eglogă, o anumită preţiozitate, durata sterilă şi dezindividualizarea, invectiva, fabulosul, folclorul savant, romanţa „cantabilă“, romanţa „muzicală“, ceea ce intră şi la teme romantice, după cum gnomismul conduce spre un clasicism din păcate mai puţin căutat la Eminescu de cercetător). Clasificările sunt întotdeauna discutabile şi alte categorii ale lirismului eminescian analizate la cadrul fizic (somnul, visul, doma şi apa, zborul uranic, halucinaţiile de timp şi de spaţiu, serafismul) sau la cadrul fizic (germinaţia, geologia sălbatică, borealismul, rusticitatea, decrepitudinea, interiorul fabulos, arhitectura colosală) sunt şi ele teme sau cel puţin motive romantice şi ar fi putut figura la capitolul respectiv. Dar indiferent de legitimitatea diviziunilor, important este că G. Călinescu determină un mare număr de aspecte lirice nebănuite de alţii şi le pune la tot pasul în relaţie cu motive similare din literatura universală încât dacă avem în vedere şi precizările din capitolul *Cultura*, dispus preventor la sfârşitul volumului l, ne facem cu adevărat o idee despre situaţia lui Eminescu în timp şi spaţiu ca poet de valoare universală.

Nu numai cunoaşterea şi înţelegerea operei eminesciene în totalitatea ei au crescut, şi s-au adâncit, dar interpretul ei a oferit instrumente noi, un număr apreciabil de concepte şi idei pentru exerciţiul criticii şi numai faptul că noua ediţie a studiului n-a apărut la timp (fragmente au fost publicate în *Studii şi cercetări de istorie literară* şi *folclor*, 1956, l—4 şi 1957, l—2) explică de ce înrâurirea lor n-a fost mai mare (în totul dependent de terminologia şi metoda călinesciană este eseul lui Ion Negoiţescu din 1967 *Poezia lui Eminescu,* dar cu suprasolicitarea postumelor).

Accentul în cea de-a doua monografie, *Viaţa lui Ion Creangă*, cade pe biografie, nu fiindcă opera lui Creangă e mai puţin întinsă decât a lui Eminescu, ci fiindcă, tipologic, Creangă e un povestitor de tip monologic, erou unic al operei sale pe care o spune în faţa unui public ca povestitorul popular.

Chiar când înfăţişează întâmplări, accentul nu cade pe naraţiune, ci pe expoziţie, autorul vorbind şi jucând în acelaşi timp rolurile eroilor ca într-o adevărată reprezentaţie dramatică cu măşti. Un singur risc exista pentru biograf, acela de a lua *Amintirile din copilărie* ale lui Creangă drept autobiografie, de a socoti adică toate faptele din acest mic roman, evident de ficţiune, drept fapte adevărate. Dar în afară de aceste amintiri care dealtfel se opresc în pragul adolescenţei lui Nică a lui Ştefan a Petrei, există un număr de documente şi foarte multe amintiri şi mărturii ale contemporanilor despre Creangă, a căror autenticitate trebuie desigur verificată.

Ca şi în cazul lui Eminescu, criticul porneşte de la documentul esenţial al operei din perspectiva căruia apreciază relatările despre om şi, confruntându-le în acelaşi timp cu documentele de arhivă, creează cel mai plauzabil portret al scriitorului şi nu numai al lui, dar şi al tuturor semenilor cu care în decursul vieţii sale a venit în contact (nu lipsesc Eminescu, Maiorescu, junimiştii, clericii, colegii lui Creangă, institutorii, colaboratorii lui la manuale, rudele apropiate, soţia, ţiitoarea, fiul). Se văd resursele romancierului în descrierile de mediu şi în portrete, în atenţia acordată anecdoticii de savoare, în uşoara îngroşare a figurilor (Creangă e un cleric fără prejudecăţi religioase, un pedagog empiric extraordinar, un epicurian în viaţa de toate zilele repudiind neliniştile metafizice, femeia care nu-l respectă, un polifag homeric, nedispreţuind băutura, un ironist cu comportări nastratineşti, jovial, având mereu o parimie pe limbă, un anecdotist slobod la gură plăcându-i totdeauna a înveseli adunările, a răsturna sacul cu minciuni fără reticenţe, având totuşi o foarte înaltă consideraţie despre artă şi o fină concepţie despre compoziţie („am scris lung, fiindcă n-am avut timp să scriu scurt”, zice el ca Flaubert despre nuvela sa *Moş Nichifor Coţcariul*). Deşi ocupă numai un sfert din lucrare, capitolele despre operă (în ediţia a doua a cărţii intitulată *Ion Creangă (Viata şi opera)*, autorul a mai adăugat un capitol: Creangă în timp şi spaţiu. Realismul) sunt cele mai pătrunzătoare care s-au scris despre acest narator inanalizabil. Ca şi Ibrăileanu, criticul observă că fantasticul poveştilor lui Creangă e un amestec de fabulos şi real, de fantezie şi ţărănie. Observaţia psihologică în amintiri e superficială, creaţia de tipuri redusă, puterea de comunicare a emoţiilor minimă, descripţia săracă. Creangă nu e poet, nici creator de caractere, nici un fantast imaginativ, are însă darul inefabil al povestirii, haz, însuşirea de a raporta continuu experienţa actuală la experienţa veche concentrată în proverbe şi zicători. El e adică un moralist

de tipul Rabelais care însă în loc de citatul cult are în fiece moment pe buze „vorba ceea“ sau „povestea cântecului“: „Scriitori ca Creangă, îşi încheie criticul studiul, nu pot apărea decât acolo unde cuvântul e bătrân, greu de înţelesuri, aproape echivoc şi unde experienţa s-a condensat în formule nemişcătoare, tuturor cunoscute, aşa încât opera literară să fie aproape numai o reaprindere a unor elemente tocite de uz. Era mai firesc ca un astfel de scriitor să răsară peste câteva veacuri, intr-o epoca de umanism românesc. Născut cu mult mai devreme, Creangă s-a ivit acolo unde există o tradiţie veche şi deci un fel de erudiţie, la sat, şi încă la satul de munte de dincolo de Siret, unde poporul e neamestecat şi păstrător şi-şi exprimă experienţa impersonal şi aforistic.“ Într-un cuvânt, Creangă e în viziunea lui G. Călinescu un scriitor clasic, un moralist.

Aceste două monografii, primele de acest fel la noi, ca şi susţinuta activitate de cronicar literar mai ales la *Adevărul literar şi artistic*, erau suficiente pentru a vedea în G. Călinescu pe viitorul critic şi istoric al literaturii române după E. Lovinescu, a cărui operă păria încheiată odată cu compendiul de *Istoria literaturii române contemporane* din 1937. Ceea ce i se cerea în plus era o expunere teoretică a metodei care să justifice aplicaţiile sale, o estetică pe care alt interpret al lui Eminescu, Tudor Vianu, o publicase între 1934—1936 (exact când G. Călinescu se ocupa de opera lui Eminescu). Aceasta poate fi până la un punct motivarea apariţiei în 1939 a volumului *Principii de estetică.* [...]

Cu aceste preliminarii, la distanţă de numai doi ani, dar desigur cu o preparaţie mai veche, G. Călinescu făcea sa apară în 1941 *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, operă monumentală prin proporţii (950 de pagini in quarto) cât şi prin conţinut, fără echivalent înainte. Numai N. Iorga se mai încumetase până atunci să cerceteze (în decurs de 33 de ani şi în opt volume, plus o introducere sintetică) fenomenul literar românesc de la origini până în contemporaneitate, cu excepţional talent, rămas neîntrecut în ceea ce priveşte epoca veche şi faza de tranziţie, în scădere însă pe măsură ce înainta în perioada modernă. Iorga era un istoric propriu-zis, un admirabil istoric al culturii, dar un critic literar mai puţin avizat şi de gust capricios. G. Călinescu aducea pentru prima dată în istoriografia literară română o personalitate deosebit de înzestrată în percepţia fenomenului literar din nu importă ce etapă istorică şi ce loc, o intuiţie care trebuie pusă fără îndoială pe seama vocaţiei, a instinctului sau creator nativ, dar şi pe seama unei exem-

plare culturi şi a unei întinse experienţe. Romancier de uimitoare resurse, poet, eseist, G. Călinescu poseda teoretic şi practic toate mijloacele înfăptuirii, deci şi înţelegerii unei opere literare, ale recunoaşterii valorilor artistice, având totodată capacitatea ierarhizării lor. L-am putea compara cu marii istorici şi critici literari ai lumii, cu De Sanctis şi Lanson, dacă metodele n-ar fi atât de diferite, la Călinescu în afara oricărui istorism şi scientism, impresionism şi estetism, cu ceva din fiecare, dar fără unilateralitate, încuviinţând de pildă biografia, analiza sociologică şi psihologică, însă nu pentru a determina cauzele externe ale operei, ci pentru a evoca destinul unui creator şi a explica opera însăşi, a face sociologia şi psihologia ficţiunii artistice. S-au adus lucrării lui G. Călinescu tot felul de obiecţii din partea pretinşilor specialişti, în cea mai mare parte neîndreptăţite dacă ţinem seama că autorul se ocupă de valori artistice şi nu de fenomenul cultural, valori dispuse în succesiunea lor interioară, axiologică, nu cauzală. [...]

Alexandru PIRU, *G. Călinescu critic, istoric literar, eseist*, în vol. *Volori clasice*, Colecţia „Lyceum“, Editura Albatros, Bucureşti, 1978, p. 230—231, 232, 234—237, 242—243.

[...] George Călinescu a fost una din cele mai cuprinzătoare personalităţi ale culturii româneşti din ultimele noastre patru decenii, că spiritul său activ, continuu prezent, divers şi ingenios, a fecundat cultura noastră în mai toate sectoarele ei, că a fost omul catedrei şi al bibliotecii, gazetar, eseist, critic, istoric literar şi, nu mal puţin, poet şi romancier, şi că în toate aceste discipline, arte sau profesiuni a pus aceeaşi pasiune, aceeaşi nestinsă sete de investigaţie şi cunoaştere, acelaşi patos al prelegerii, aceleaşi infinite resurse ale imaginaţiei şi fanteziei. Era un vorbitor agreat pentru spontaneitatea şi debitul monologului său de o pururi inedită prospeţime, iar conferenţiarul de pe catedră, din şedinţele solemne ale Academiei sau de la tribuna Marii Adunări Naţionale era urmărit cu delectare intelectuală, pentru amplitudinea, ca şi pentru originalitatea, pitorească şi incisivă, a expunerii. Poet al vieţii cotidiene şi al meditaţiei temerare, George Călinescu a practicat imagina şi metafora nu numai în versuri, iar cele mai izbutite dintre stanţele lui sunt acelea înrudite cu odele, atât de bogate în referinţe, ale lui Horaţiu. Romanul lui George Călinescu îmbrăţişează o arie din cele mai vaste, de la *Cartea*

nunţii, cu evocarea unor aromite paradisuri arhaice, şi până la vastele fresce sociale din *Bietul Ioanide* şi *Scrinul negru*, în care, la fel cu Balzac, cu Stendhal sau cu Zola, cronica epocii contemporane e prezentată într-o viziune critică, uneori şarjată şi grotescă, întotdeauna însă strălucitoare, căci resursele de stil, portretistice şi de atmosferă ale romancierului sunt infinite. Criticul şi istoricul literar au mers mână în mână, şi dacă marea sa istorie a literaturii de la origini până acum un sfert de veac, şi nu mai puţin compendiul ei concentrat, au putut nemulţumi pe unul sau altul dintre cititori, fie pentru anume severităţi de judecată, fie pentru anume fatale injustiţii, două calităţi nu i-au putut fi tăgăduite: dramatismul antrenant al expunerii şi solida substructură documentară. Căci George Călinescu, ca şi Iorga, ca şi Densusianu, ca şi Bogdan-Duică, a fost şi un cercetător asiduu al arhivelor şi al manuscriselor. Râvna aceasta l-a dus la explorarea manuscriselor eminesciene, întreprinsă acum aproape patru decenii, care a marcat o dată istorică în regenerarea studiilor eminesciene şi ale căror rezultate au fost: continuu reeditata biografie sau cele cinci volume analitice despre opera poetului. Aceleiaşi râvne se datorează monografiile lui Ion Creangă, Nicolae Filimon, Grigore Alexandrescu, precum şi enormul material arhivistic risipit în paginile revistei Institutului de istorie literară fi folclor al Academiei, pe care l-a condus de la întemeiere şi până în clipa din urmă. Visul său cel mai scump în direcţia aceasta era să conducă la bun sfârşit tratatul colectiv de *Istoria literaturii române*, din care n-a avut fericirea sa vadă realizat decât primul volum.

Dar despre toate acestea, ca şi despre foarte multe altele, căci bibliografia călinesciană e una dintre cele mai comprehensive, vor scrie cu dragoste şi pe îndelete toţi aceia care îi vor frecventa opera, aşa cum au făcut-o şi în timpul vieţii sale, deoarece marea personalitate a lui George Călinescu va fi de-a pururi un exemplu şi un izvor nesecat de învăţătură, de frumuseţi de artă şi de generoase sugestii.

PERPESSICIUS, *Când George Călinescu ne părăseşte...*, în vol. *Alte menţiuni de istoriografie literară şi folclor*, III (1964—1967), Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967, p. 155, 158.

[...] Am cules de prin rafturile bibliotecii cărţile lui, câte le mai am. S-au adunat pe masa mea, ca şi pe masa lui de-odinioară, multe volume, vreo douăzeci, şi desigur că nu toate cele pe care le-a publicat el şi nici toate câte

au apărut după moartea lui. Aşez la mijloc *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Îmi place şi acum, aşa cum mi-a plăcut întotdeauna, să compar această carte cu un podiş de mare înălţime, un Pamir central al literaturii noastre, de pe care poţi sa priveşti şi departe şi în adâncime; lucrare uriaşă, făcută, după câte ştiu eu, într-un timp nu prea lung în ce priveşte redactarea (nu însă şi informaţia, care desigur că a durat ani), operă a unui om care avea grija stabilirii de perspective istorice, un mare talent de portretist şi un simţ ager şi subtil al caracterizărilor acerbe.

Călinescu avea o colosală putere de lectură, bine ordonată, niciodată la întâmplare. La el bucuria cititului, plăcerea de-a parcurge milioane de rânduri tipărite, cu speranţa mereu îndoită a surprizei se asocia cu o curiozitate pur intelectuală, cu nevoia explorării spirituale, a cercetării în adâncime şi a descoperirii. Totodată el avea o imaginaţie în agitaţie continuă, o putere de invenţie literară ce se simte de la cea mai mică frază a lui până la marile perioade verbale şi care şi-a găsit un teren larg de dezvoltare în romanele lui, mai ales în *Bietul Ioanide* şi în *Scrinul negru*, vaste reconstrucţii după un plan propriu al unor realităţi existente în esenţa lor, reconstrucţii care, lucru rar, sunt pasional subiective şi în acelaşi timp bucşite de observaţia aspră a criticului doritor să ajungă la adevărul vieţii — ceea ce constituie un ansamblu de mişcări ale gândirii lui Călinescu, ce domină şi dirijează atât opera sa de romancier cât şi aceea de istoric literar şi de critic literar. El observa totul cu amănunţită ascuţime, înregistra date exacte în imense fişe mintale, pe care apoi le interpreta, uneori cu o mare repeziciune, care însă nu excludea niciodată adâncirea, şi ţintea mereu, şi întotdeauna cu succes, să desprindă din noianul de detalii caracteristici generale profunde. Şi toate acestea îşi găseau întotdeauna, tot aşa de repede şi de sigur cum se iviseră în minte, expresia viguroasă şi vie şi, de fiecare dată, cea mai potrivită.

Stilul omului, în conversaţie, de pe catedră, în adunări, era pe măsura stilului său în scris, era original, neprevăzut, tot ce putea fi mai contrar banalităţii curente şi mediocrităţii comode. Călinescu impresiona nu numai prin scris ci şi prin acţiunea directă a vorbei sale explozive, densă fără metafore, grea de idei, bătăioasă câteodată din cauză că firea lui bănuitoare imagina uneori obstacole chiar acolo unde nu erau dar care, îşi zicea el, puteau oricând să se ivească, fapt ce dădea celor ce nu-l cunoşteau bine impresia că era animat de un ursuz spirit de contradicţie. Nu era însă aşa. El, din fire,

punea la îndoială multe lucruri, tocmai pentru ca să poată să ajungă la o judecată mai sigură. Nu cred că cultiva plăcerea contradicţiei ci că avea, dimpotrivă, neliniştea cercetătoare a contradicţiei, ceea ce nu produce, deobicei, o plăcere propriu zisă ci dă sentimentul unei datorii împlinite faţă de sine însuşi.

În domeniul vast, multiform şi cu atâtea ascunzişuri şi ocoluri al cunoaşterii spirituale, Călinescu a explorat, în cursul lungilor şi bine ordonatelor sale lecturi atente, mai multe literaturi, istoria (aceasta chiar cu precădere, el s-a format, la început ca istoric), filozofia, arta, mergând întotdeauna la izvoare şi dispreţuind orice informaţie de-a doua mână. Avea deopotrivă pasiunea cunoaşterii şi pasiunea creaţiei literare, aşadar cultiva cu aceeaşi vigoare ideile şi imaginile. Ca să fie înţeles bine, Călinescu trebuie considerat în totalitatea lui. Şi trebuie aceasta pentru că în tot ce concepea şi în tot ce exprima el, ideile şi imaginile se îmbinau şi se sprijineau între ele.

Stilul său este când colorat dar niciodată încărcat de imagini, când precis ca o figură geometrică şi întotdeauna potrivit subiectului, dar mai înainte de toate plin de modulaţii neprevăzute şi surprinzătoare, în care simţi cum pulsează seva imaginaţiei bogate, hrănită din belşug cu observaţia vieţii şi cu cultură, şi totodată fluidul ideilor. Se vede aceasta în chip strălucit şi neaşteptat în scurtele foiletoane sau simple însemnări pe care le scria el la *Adevărul literar şi artistic* sub titlul, de *Cronica mizantropului* şi continuate în anii lui din urmă sub titlul de *Cronica optimistului*. Călinescu a ridicat la rang de mare artă literară aceasta specie modestă a foiletonului. Lectura acestor însemnări dă o bucurie intelectuală; toate sunt eseuri concentrate; ieşind din actualitatea imediată în care cele mai multe au fost compuse, ele intră în durată, datorită tocmai acelei însuşiri a lui Călinescu, de care am vorbit, de-a căuta şi de-a găsi în viaţa cotidiană semnificaţii generale. Toate au o valoare literară în sine, indiferent de limitele speciei, înguste dar tocmai prin marea artă a scriitorului, lărgite în chip considerabil.

Opera de istorie literară şi de critică literară a lui Călinescu nu trăieşte numai prin idei ci şi prin puterea stilului. Citesc studiile lui literare, articolele lui de teorie literară, *Universul poeziei, Principii de estetică, Impresii asupra literaturii spaniole, Estetica basmului, Scriitori străini*, fără să mai vorbesc despre monografiile lui, în frunte cu *Viaţa lui Mihai Eminescu* şi *Ion Creangă*, le citesc cu interesul şi plăcerea cu care citesc pe marii povestitori. Ca şi pe aceştia,

când ai început să citeşti un studiu al lui Călinescu nu-l mai laşi până nu-l isprăveşti de citit, furat de el ca şi de povestitorii iscusiţi. Rar am întâlnit această însuşire la vreun istoric literar sau la vreun critic literar, şi chiar perceput la câţiva dintre aceştia, interesul acesta de pură artă literară nu are constanţa cu care apare la Călinescu.

Şi câte n-ar mai fi de spus despre el! Îmi vin în minte vorbele lui Paul Valéry la sfârşitul unui studiu al sau despre Stendhal: *„On n'en finirait plus avec Stendhal. Je ne vois pas de plus grande louange“* — Când ai început să vorbeşti de Stendhal nu-ţi vine să mai sfârşeşti. Nu văd ce laudă mai mare poate fi. Iată o preţuire care se potriveşte tot aşa de bine şi lui Călinescu.

Alexandru PHILIPPIDE, *Călinescu,* în vol. *Scrieri*, 4, Editura Minerva, Bucureşti 1978, p. 451—453.

Călinescu a fost în tot timpul carierei sale de până acum, într-o perioadă de peste de 30 de ani (până în 1959, până la vârsta de 60 de ani — n. e:) un mare muncitor. Sunt sigur că n-a existat zi a existenţei sale laborioase care să nu fi fost asaltată de multele lui sarcini. I-au plăcut cercetările migăloase de arhivă, descoperirile de izvoare noi din care au curs ştiri inedite cu privire la viaţa scriitorilor, la epoca şi la operele lor, îmbogăţind astfel cu materiale preţioase, întinsa sa *Istorie a literaturii române*, ca şi paginile publicaţiei *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor,* devenită de pe acum, mai ales prin cotribuţiile lui Călinescu, un instrument indispensabil pentru cercetătorii în aceste domenii.

Sprijinit pe truda investigaţiei infinetizimale, Călinescu concepe larg şi nu pregetă în faţa sintezei celei mai îndrăzneţe. Această tendinţă s-a vestit de timpuriu, şi astfel nu în fazele înaintate ale carierei sale, când sintezele pot fi aşteptate, ci aproape de începuturi, Călinescu a întreprins o prezentare a întregii evoluţii a literaturii noastre, o lucrare foarte originală, cu o solidă temelie a informaţiei, cu analize, caracterizări şi aprecieri de literatură comparată, uneori foarte îndrăzneaţă şi uimitoare, dar niciodată cenuşie, banală şi filistină. Aplicând o metodă care prin rădăcinile ei urcă până la Sainte-Beuve, Călinescu reconstituie în scriitor pe om, înfăţişându-l pe acesta în neuitate por-

trete literare, apreciate îndeosebi de numeroşii cititori ai acestei cărţi.

Când a apărut lucrarea, în 1941, [...], autorul ei a fost învinovăţit de a fi acordat locul meritat scriitorilor români, indiferent de sentimentele regimului faţă de ei. Oamenii cinstiţi au apreciat însă tocmai această independenţă intelectuală a cercetătorului şi au recunoscut în opera lui un moment al gândirii libere într-o vreme care cunoaşte atâtea feluri ale înjosirii ei.

O altă operă importantă a lui Călinescu, pornită din aceeaşi tendinţă de a îmbrăţişa ansamblurile largi, este formată din seria volumelor care compun astăzi *Viaţa* şi *Opera lui Mihai Eminescu*. Aceste volume grupează toate faptele cunoscute relative la aceste teme, le critică şi le îmbogăţesc, fac să răsară din ele un portret al marelui poet, ca orice portret artistic, nu poate fi deâct unul personal, adică aşa cum poate fi văzut un om al trecutului de către un artist original; supune unei analize continue întreaga operă eminesciană, publicată şi manuscrisă, şi obţine mai ales prin acest din urmă aspect al lucrării sale influenţa cea mai importantă asupra înţelegerii lui Eminescu, o influenţă care va mai da roade şi de aci înainte.

Studiile eminesciene ale lui Călinescu, care cuprind şi reproducerea unor fragmente întinse din postume, au decurs paralel cu volumele ediţiei critice a lui Perpessicius, şi acestor două lucrări li se datoreşte transformarea cea mai însemnată în imaginea posterităţii despre cel mai mare scriitor al roâmnilor.

Am tras atenţia adeseori, în diferite contribuţii critice, asupra importanţei publicării postumelor, pentru evoluţia imaginii eminesciene. Eminescu a fost cunoscut de-a lungul deceniilor, mai ales prin ediţiile Maiorescu care cuprindeau pe lângă poeziile publicate de poet în timpul vieţii, postumele judecate vrednice a figura în volum, după gustul şi tendinţele junimiste, rămase aceleaşi la editorii ulteriori. Publicarea integrală a postumelor, sparge tiparul artistic şi caracterologic al ediţiilor lui Maiorescu şi al celor inspirate de el şi îl substituie figura unui Eminescu, mai cu seamă al unui Eminescu tânăr, titanic, revoluţionar, în dialog cu viitorul, pe care va mai trece câtva timp să-l putem asimila în vasta şi bogata lui semnificaţie.

Acestor lucrări ale colegului nostru G. Călinescu li se alătură, în chipul cel mai fericit, operele sale de creaţie, de poet şi romancier. Aspiraţia omului teoretic către creaţia de artă este o aspiraţie către totalitatea umană, explicabilă şi adeseori întâlnită în istorie. Când, ca cercetător, împlineşti muncile atât de minuţioase şi obositoare a investigaţiei de documente, prefiri nisipul faptelor mărunte şi încerci

să le organizezi într-o structură semnificativă, sau când aliniezi argumentele unei teze şi conduci o demonstraţie până la concluziile ei riguroase, poţi să simţi dorul zborului fericit în regiunile închipuirii şi ale cântecului. Aşa se face că marii istorici şi critici literari, ca Sainte-Beuve sau H. Taine, au căutat uneori o întregire prin lirică sau roman, cea dintâi dându-ne poeziile lui Joseph Delorme şi romanul *Volupté*, celălalt *Vie et opinions de M. Graindorge*.

Aceluiaşi impuls i-a cedat şi Călinescu atunci când a publicat literătură, versuri, romane, dialoguri filozofice, note de călătorie cu o periodicitate regulată, prin care o lucrare de investigaţie este totdeauna urmată de una de imaginaţie; o succesiune care nu lasă nici o îndoială asupra nevoii spirituale din care a crescut această îndoită activitate. Când însă despart, [...], într-un mod cu totul provizoriu, lucrările de istoric literar şi de poet ale lui Călinescu, mă înşel fără îndoială, fiindcă aceste două categorii se întrepătrund, de fapt, în opera colegului nostru.

În romanele sale — în *Enigma Otiliei*, în *Bietul Ioanide* — există o materie de fapte observate, o anchetă asupra societăţii, rezultatele unei îndeletniciri de cercetător, cum de la Balzac încoace a fost mereu cazul pentru romancierii realişti. Pe de altă parte, în lucrările sale de istorie literară Călinescu a folosit mijloacele poeziei ori de câte ori a fost vorba de a descrie o operă sau de a evoca figura unui scriitor. Conceptul estetic fundamental al lui Călinescu, implicit în lucrările sale critice sau excursiile sale teoretice mai vechi, a fost ca opera literară fiind un produs cu totul individual, criticul nu-l poate cuprinde decât prin acte de simpatie deopotrivă cu ale poetului.

Recunoaştem aici poziţiile impresionismului critic care n-au rămas fără influenţă asupra fazelor mai vechi ale activităţii colegului nostru şi care au produs în cercetările sale de istorie literară şi în paginile sale de critică o eflorescenţă de imagini sau expresii ale sentimentului care strâng în plasa lor şi caută să-şi evoce poetic obiectul.

Nu voi fi niciodată împotriva contribuţiei imaginaţiei şi a sentimentului în lucrările istoriei literare, şi ale criticii. Un istoric şi un critic literar studiază fapte ale societăţii, adică opere şi autori, iar acestea nu pot fi cuprinse decât cu ajutorul tuturor energiilor prin care societatea înzestrează conştiinţa omenească. Îi pot cere fizicianului şi chimistului, geologului şi biologului să stăpânească reacţiile sentimentului lor ca un factor tulburător al observaţiei şi raţionamentului. Dar un istoric literar şi un critic care ar elimina vibraţia

afectivă în faţa operei studiate s-ar lipsi de temelia lucrării lui. Orice cercetare în literatură porneşte de la impresia literară, adică de la realitatea emotivă a operei.

Expresia emoţiei îşi are deci locul ei în studiile de istorie şi critică literară fiindcă această emoţie justifică analizele, aprecierile, explicările prin care se completează cercetarea literară.

Tudor VIANU, *Cuvântul acad. T. Vianu* [*La 60 de ani de la naşterea lui G. Călinescu*], în vol. *Scriitori români*, III. Ediţie îngrijită de Cornelia Botez. Antologie de Pompiliu Marcea, Colecţia „B.P.T.", Editura Minerva, Bucureşti, 1971, p. 300—304.

Spontaneitatea, farmecul, geniul lui George Călinescu au făcut ca, pentru mulţi dintre noi, ziua de vineri să devină o zi deosebită printre celelalte, o zi de bucurie şi sărbătoare. În fiecare vineri, timp de mulţi ani, el a fost prezent în paginile acestei reviste, dându-i prestigiu şi făcând-o atrăgătoare. Iar noi, din primele ore ale dimineţii îi căutăm avizi semnătura, siguri de încântarea ce ne aşteaptă. Aşa cum regele din poveste prefăcea în aur tot ce atingea, acest om în aceeaşi măsură erudit şi năzdrăvan, putea să transforme într-o pagină seducătoare, orice îi cădea sub condei. Doar el alcătuise, umblând de obicei pe un tărâm arid, pe care îl irigase şi parcelase cu ştiinţă şi fantezie, făcându-l să foşnească asemeni unui domeniu fastuos, acea fără seamăn *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, operă vastă, fermecătoare şi pasionantă pe toată întinderea, din care nimic nu lipseşte pentru imediata captivare şi pentru totala desfătare a spiritului. Neam de vrăjitori, el ar fi putut să învie şi să populeze cu peşti japoneji apele oricărei Mări Moarte.

Citindu-l, vineri de vineri, ziua aceasta n-a întârziat să stabilească în viaţa noastră un ritual, tot aşa de plăcut ca şi acela din vremea copilăriei când la marile sărbători, ni se dădea cozonac la cafeaua cu lapte. Ce bucuroşi am fost, într-o epocă în care abunda pâinea prost frământată şi cu tărâţe, când au început să apară regulat, cu miros de vanilie şi cu multe stafide, faimoasele *Cronici ale optimistului*. Având de multe ori aerul că glumeşte, el a pledat pentru atâtea drepturi imprescriptibile ale artei şi chiar ale omului, printre care acela de a putea a fi uneori trist sau melancolic. Pentru mulţi dintre noi, ziua în care îl puteam citi a devenit sărbătoarea săptămânii, când pe bolta catedralei se aprinde

candelabrul cu multe braţe şi, din altar, se aude vocea arhimandritului.

Întru această credinţă şi bucurie am trăit zeci şi apoi sute de luminoase vineri. Până în acea vineri de acum doi ani când, la ceasul în care rotativele îi imprimau pentru ultima oară semnătura, omul învăţat şi încântător, care făcuse dintr-o zi obişnuită a săptămânii, ziua de desfătare a spiritului românesc, a plecat dintre noi, dezastruos de prematur.

Cine, dintre cei ce i-au fost cititori statornici atâta vreme va putea să uite acea zi de doliu a culturii şi a neamului nostru? Şi cine nu va aprinde o lumânare de ceară, în catedralele ţării sau în catedrala inimii, ori de câte ori, în adierea primăverii, va începe să unduiască iarăşi părul lung, de femei despletite, al sălciilor plângătoare?

Geo BOGZA, *Vineri*, în vol. *Privelişti şi sentimente*, Colecţia „Lyceum“, Editura Albatros, Bucureşti, 1979, p. 197—198.

Înscrierea lui G. Călinescu într-o familie de mari spirite enciclopedice e îndreptăţită, dar incompletă, din punctul de vedere al portretului său intelectual.

Speţa rară a spiritului său derivă din unirea, de puţine ori realizată în cultură, dintre erudiţia cea mai cuprinzătoare şi o vocaţie artistică neobişnuită. De aici iese originalitatea fascinantă a scirsului. Artistul are toate simţurile cultivate, e devorat de impulsuri titanice, adânc şi sublim romantice, stăpânite însă de o reflecţie, echilibrate de o gândire ce concepe universal şi caută în iradiaţiile concretului mişcările astrale. Figura spirituală şi morală a lui G. Călinescu mi se pare a se desprinde din sintezele romantismului, asociate idealului estetic al antichităţii eline. L-am numit, odată, şi cred că nu am greşit, un romantic care elinizează. Înţeleg prin aceasta o nostalgie de plenitudine, deseori resimţită în scrierile lui G. Călinescu, o gândire deschisă spre toate zonele existenţei, o adâncă, nimicitoare sete de cunoaştere şi o putere, într-adevăr vrăjitorească, de a da senzorialului, elementarului, dimensiunea ideii şi a universului. Poezia, care reprezintă imaginea cea mai fidelă a unei individualităţi, traduce la G. Călinescu, o asemenea suferinţă de *incompletitudine*, specific romantică, aureolată de spiritul fascinat de frumuseţea, gravitatea proceselor materiei, de vibraţia imperceptibilă, inefabilă a elementelor. Volumul său de versuri se cheamă, în sensul laudelor lui Francesco d'Assisi,

Lauda lucrurilor.

Nimeni dintre contemporanii noştri nu a fost, într-un chip mai profund, eminescian ca George Călinescu, nu a resimţit cu o mai mare gravitate a spiritului dorinţa de a desface enigmele existenţei şi de a reface unitatea, plenitudinea iniţială a lumii.

Fără a abstractiza prea mult detaliile fizionomiei sale morale, omul sintetiza în mintea sa mai mult de un ev de înţelepciune, privea totul din perspectiva devenirii istorice, judeca faptele estetic, atent la toate procesele obscure ale materiei.

Se întâmplă cu G. Călinescu un fapt foarte curios. Portretul spiritual şi temperamentul lui artistic nu se fixează în cadrul unui curent sau şcoli literare. În multe direcţii estetice dintre cele două războaie, când el s-a afirmat ca personalitate de prim rang, nu-i afli locul, şi când pari a înţelege că a aderat la vreuna, constaţi că punctul său de vedere era altul. Ca etstetician şi critic a combătut, din punctul de observaţie al unui fin raţionalism, ortodoxismul gândirist şi miturile noii spiritualităţi. Curentele de avangardă le-a privit cu un hotărât scepticism, reţinând, în imensa confuzie de glasuri şi vocaţii oarbe, dorinţa legitimă de înnoire a expresiei. Dintre tipurile posibile de roman, preferinţa lui merge spre romanul obiectiv, balzacian. În Proust descoperă permanenţele şi virtuţile balzacianismului. Cere prozei române — prea lirică şi subiectivă — regrecizarea, întoarcerea spre obiectivitate şi monumentalitate, spre creaţia de tipuri şi observaţia caracterelor. Clasicismul, pe care îl defineşte într-un eseu, constituie, la G. Călinescu, un program estetic ulterior completat, dar nu abandonat în esenţa lui. Ideea sa e că prozatorul trebuie să vadă categorial, să facă operă de clasificare, observând în tot momentul faptele din perspectiva universalului. Un astfel de principiu este foarte cuprinzător şi permite acceptarea mai multor formule epice. Aplicându-l, G. Călinescu recunoaşte în *Istoria literaturii române* valabilitatea prozei de esenţă proustiană a lui Camil Petrescu, psihologismul obiectivat din romanele Hortensiei Papadat-Bengescu, realismul lui Liviu Rebreanu, epica rapsodică, derivarea faptelor în mit, evocarea fabuloasă din scrierile lui Mihail Sadoveanu.

Deşi calitatea de critic nu şi-o recunoaşte, G. Călinescu a fost un mare critic. Nu ştiu dacă epoca noastră a cunoscut, în altă parte a lumii, în alte literaturi, unul de forţa geniului său. Comentariului literar, G. Călinescu i-a

dat prestigiul artei adevărate: cronicile sale, modele de acuitate estetică şi siguranţă în judecata de valoare, traduc în fapt nişte stări de spirit. Undeva, el spune că în orice critic literar plânge sau agonizează un poet.

Ca istoric literar, G. Călinescu a înnoit metodele şi a creat, în adevăratul înţeles al cuvântului, o şcoală românească. Principiul ei sănătos mi se pare a sta în disocierea esteticului de cultural şi judecarea celui dintâi în conexiunea lui reală. Fără a nega importanţa istoriografiei literare, dar reducând-o la măsura ei adevărată, G. Călinescu a fixat bazele activităţii istoricului literar pe nişte principii estetice mai ferme, punând astfel capăt la două excese ce se afirmaseră, până la el, pe acest teren: factologia sterilă şi măruntul comparativism. *Istoria literaturii române* (1941), ce a scandalizat pe mulţi, stabileşte, cu rare şi neînsemnate şovăieli, adevărata scară de valori a literaturii noastre. Harul unic al acestei lucrări e de a fi asociat, în sensul arătat mai înainte, virtuţile unui artist ce excelează şi în portretistică şi în evocare. Istoria literaturii devine, în interpretarea lui G. Călinescu, nu numai o succesiune de valori, mari şi mici, vii sau uitate, de epoci şi şcoli literare, ci o panoramă în care scriitorii — deveniţi obiecte de observaţie, personaje, în sens spiritual — îşi proiectează propria lor umbră morală. Cu o aparentă lipsă de pietate, istoricul literar caută în actele obişnuite ale ipochimenului, indiciul unei individualităţi pe care opera o traduce numai parţial. În fond, G. Călinescu descoperă rădăcinile lumeşti ale inefabilului, şi monografiile despre Eminescu şi Creangă rămân două opere inimitabile, în care spiritul din aceeaşi familie se cercetează şi se oglindesc reciproc.

Ce a însemnat G. Călinescu pentru literatura română se bănuieşte. Forţa geniului său creator mă tem că mai prezintă încă pentru unii o nedumerire. Avea, ca să spunem aşa, stigmatele creatorului excepţional şi în cuprinsul culturii noastre puţine nume i se pot alătura. Metafora, când suavă, prerafaelită, când tunătoare a scrisului său, a impus un nou stil în critica literară şi, în genere, în literatură. Sensibilitatea lui era deschisă, îndeosebi, către viziunile comicului, dar nici cele ale tragicului nu-i sunt refuzate. *Enigma Otiliei* şi *Bietul Ioanide* — operele sale epice fundamentale — sunt, în ciuda notelor sarcastice, nişte cărţi triste.

G. Călinescu şi-a exprimat de multe ori dorinţa de anonimat, „visul de-a pieri îndărătul faptei“. Un destin feroce cred că i l-a îndepălinit mai curând decât ar fi voit. El a trecut în Empireu, închinzând, ca unul din eroii eminescieni, poarta lumii după el. Ramura de finic l-a chemat, ca pe îndureratul Tlà, spre altă formă de existenţă, când el ar fi putut da încă multe capodopere.

O capodoperă critică e, în felul ei, *Viaţa lui Ion Creangă* (1938), devenită, în 1964, la o nouă ediţie, *Ion Creangă (Viaţa şi opera)*. G. Călinescu nu a schimbat nimic în esenţă: datele, optica, interpretarea sunt aceleaşi, numai portretul totalitar, realizat prin fuziunea naraţiunii biografice cu judecăţile asupra operei, e completat cu un capitol nou, sintetic: *Creangă în timp şi spaţiu. Realismul*. În spiritul întregii scrieri, se subliniază, aici, inefabilul lui Creangă, realismul, în sensul limitat al cuvântului, lipsa de „personalitate morală“ şi de „Weltanschaung“ individual ale creaţiei. [...] G. Călinescu atinge, aici, unul din punctele cele mai personale ale interpretării sale. Pentru el, Creangă e un artist excepţional, un erudit rafinat al lumii săteşti, încât forumula de scriitor „poporal“, potrivită lui Ispitescu, e minimalizatoare şi, în fond, falsă, în cazul autorului *Amintirilor* şi *Poveştilor*, creaţii individuale, cu procedee tipice scriitorilor de geniul lui Rabelais şi, în linia lui, Sterne şi Anatole France. Ideea unui Creangă — cărturar, „estet al filologiei“ a scandalizat, dar G. Călinescu, incoruptbil, merge mai departe şi vorbeşte de *nescio quid*-ul operei, de nota inanalizabilă, muzicală a creaţiei, introducând pe bonomul institutor, autor de *drăcii* şi *pătărănii*, într-o familie de comediografi superiori ai cuvântului. [...]

De aici, monografia se dedică exclusiv analizei operei. Verva ei polemică nu scade. [...] Reala frumuseţe a poveştilor şi basmelor decurge din caracterul lor simbolic şi universal.

Poveştile, adevărate nuvele ţărăneşti, în maniera veche, dezvoltată, în forme fabuloase „observaţii morale milenare“; arta esenţială a lui Creangă e aceea de comediograf. Ca şi Caragiale, Creangă caracterizează „dialogic“ şi pune accentul pe umorul verbal. Amândoi sunt nişte „mari histrioni“, caracterizare menită, ca şi altele, să scandalizeze spiritele aşezate, pioase, crescute în credinţa că despre un scriitor mare trebuie spuse numai fraze frumoase. G. Călinescu încalcă, şi aici, tradiţia, introducând formulele plastice, cu o detaşare ce dovedeşte o încredere totală în exactitatea intuiţiei critice şi a stilului. Acest *bivol de geniu*, polifag bolnăvicios, în viaţa de toate zilele, amator de prânzuri îmbelşugate şi narator de pătăranii deocheate, e, judecând esteticeşte lucrurile, un creator excepţional, comparabil în epoca lui cu Eminescu şi Caragiale.[...]

Din acest punct de vedere, Creangă, aşa cum îl înţeleg generaţiile mai noi, e în bună parte creaţia lui G. Călinescu.

Eugen SIMION, *Prefaţă*, în vol. G. Călinescu. *Viaţa lui Mihai Eminescu*. *Ion Creangă (Viaţa şi opera),* Editura Literatura artistică, Chişinău, 1989, p. 331—333, 339, 342.

[...] Referindu-ne [...] la metoda generată de lucru a lui Călinescu, aspiraţia către totalitate ni se impune iarăşi, îndată ce observăm că el nu rămâne omul unei singure metode sau unui singur criteriu. Istorici literari de tip pozitivist de la sfârşitul veacului trecut, de felul lui Scheler, de pildă, cu atâtea înrâuriri la noi, — se consacrau, cu preferinţă, detaliilor biografice, analizei minuţioase a operei, descoperirii izvoadelor punând un puternic accent pe materialul faptic. Alţii, dimpotrivă, se orientează spre vaste sinteze filozofice, ignorând — cu bună ştiinţă — faptele, socotite ca expresie a unei empirii brute, fără nici un interes, pornind doar de la intuiţii spre mari construcţii ca de exemplu, Gundolf. Se pot distinge, aşadar, în linii simplificate, două direcţii metodologice care au făcut şcoală, una îndreptându-se — cu prefaţă — spre detalii şi aglomerare de fapte, alta spre sinteze.

Urmărind cunoaşterea cât mai completă a fenomenului literar, Călinescu a cultivat ambele metode, dar nu numaidecât cu tendinţa unificării lor, ci lăsându-le adesea să coexiste după nevoile cercetării şi a problemelor sau scriitorilor analizaţi. Sunt cunoscute minuţioasele lui studii biografice despre Eminescu şi Creangă, despre Grigore M. Alexandrescu sau Filimon, spre a le cita numai pe acestea, bogate în date noi privind nu numai pe scriitori, şi familiile lor pe mai multe generaţii, pe prieteni şi cunoscuţi, casele pe unde au locuit, cimitirele unde zac, numeroase particularităţi fizice şi morale ce-i caracterizau, apoi ample analize de motive şi izvoare, conduse până la cele mai fine amănunte. Călinescu era un pasionat al detaliilor, pe care le savura îndelung, insistând uneori peste măsură asupra lor. În acelaşi timp, cercetătorul îşi adună faptele şi datele spre a le mâna către o sinteză convingătoare. Nu trebuie să ne închipuim că procedarea era pur şi simpu inductivă şi sumativă, că portretul final se închega strict din date şi fapte integrându-se ca pietrele într-un mozaic. Călinescu observa singur în postfaţa primei ediţii a *Vieţii lui Mihai Eminescu*: „Dealtfel, pentru a ajunge la sinteză, trebuie să porneşti tot de la sinteză, singua care îţi dă tabloul golurilor de urmărit şi de umplut“. Cercetătorul pornea deci, de la început, de la o viziune totală a facturii spirituale a scriitorului, dar — trebuie adăugat — nu în sensul unei invenţii subiective criticului, datele jucând doar rolul ilustrării documentare, după cum îşi imaginează unii dintre cei care l-au caracterizat recent. Călinescu îşi bazează intuiţiile şi ipoteza de plecare pe datele şi faptele dominante ale vieţii şi operei scriitorului, culese cu aprigă grijă şi care i-au sugerat — prin pregnanţa

şi tipicul lor — conturul şi limitele portretului proiectat. [...]

Călinescu s-a situat, în mod dominant pe linia tradiţiei clasice a istoriei literare, luând în considerare criteriul cronologic, raporturile dintre scriitori pe verticala timpului, acţiunile şi reacţiunile dintre ei, cu un cuvânt ceea ce se numeşte *procesul literar*. Cu toate acestea, aceeaşi năzuinţă spre utilizarea tuturor metodelor disponibile l-a îndemnat să nu ocolească nici procedeul tipologic. Studiile lui Călinescu surprind, într-adevăr, apropieri şi asociaţii între scriitorii celor mai diverse epoci şi popoare, grupându-i în categorii unificatoare, ca, de pildă, spre a cita un singur exemplu, pe Conachi, pe care-l aşează în „familia de spirite“ a petrarchismului supravieţuind în seicento şi prin poezia arcadică, până în secolul al XIX-lea, (*Istoria literaturii române*, p. 91). Se înţelege că tipurile clasicului, romanticului sau barocului, sunt proiectate dincolo de epoca apartenenţei lor istorice şi aplicate oricărei perioade literare, întrucât ele alcătuiesc moduri durabile şi esenţiale ale creaţiei, tipul clasic fiind cel preferat de Călinescu (Vezi studiul *Sensul clasicismului*). [...]

Suntem îndreptăţiţi, prin urmare, să constatăm că atât în creaţia beletristică — prin proteismul genurilor şi speciilor în care a lucrat, prin enciclopedosmul culturii sale ca bază a scrierilor, prin îmbrăţişarea tuturor dimensiunilor timpului în concepţia sa despre realitate şi artă, prin folosirea concomitentă a mai tuturor categoriilor literare — cât şi în *domeniul ştiinţei literare*, prin integrarea fenomenelor în complexul specificului estetic, prin orizontul larg de filozofie a culturii pe care-l schiţează, prin tendinţa integrală a criticii, în sfârşit, — se manifestă limpede acea năzuinţă spre totalitate şi sinteză. Aceasta constituie astfel o trăsătură de bază a spiritului lui Călinescu, o formă tipică şi proprie a personalităţii sale. Dacă mai remarcăm apoi că o astfel de aspiraţie alcătuieşte unul din aspectele caracteristice ale creaţiei literare şi ştiinţifice în general, ilustrând — în fond — fiinţa şi menirea culturii însăşi, ne putem da seama în ce măsură opera lui Călinescu poate deveni *exemplară* pentru noile generaţii de scriitori şi cercetători.

Alexandru DIMA, *G. Călinescu „scriitor total“*, în vol. *Bibliografia literară română ilustrată 1944—1970*, Colecţia „Biblioteca critică“, Editura Eminescu, Bucureşti, 1971, p. 343—346.